

Харченко С.П.

*к. філос. н., доцент кафедри
філософії та політології*

*Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка*

ЕТНОКУЛЬТУРА І ЕТНОКУЛЬТУРНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. У статті на основі філософсько-історичного аналізу досліджується специфіка категорій етнокультура, етнокультурна цивілізація, етнокультурний простір. Розглядаються особливості етнокультурних процесів у культурно-історичному поступі людства.

Ключові слова: етнокультура, етнокультурна цивілізація, етнокультурний простір.

Одним із проявів загальної потреби поглибленого дослідження і розуміння всього комплексу етнокультурних проблем стало розширення смислового поля термінів «етнокультура», «етнокультурна цивілізація», «етнокультурний простір». Ці терміни є надзвичайно складними через їх полісемантичність і суб'єктивний характер існуючих підходів у філософії, культурології, соціології, етнології та інших сферах знання.

Серйозною проблемою, що ускладнює розуміння сутності цих концептів, є неоднозначність сучасних загальнопланетарних процесів. Зміни, трансформації у світі наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. посилюють інтерес як до цивілізаційного розвитку загалом, так і до виявлення змін, які зазнають у цих процесах етнокультурні утворення. Адже в умовах сучасного світу, що глобалізується, спостерігається перехід від роз'єднаності етносів, локальних спільнот, держав до їх єдності.

Процеси глобалізації в економічній, соціально-політичній, культурній, інформаційній сферах призводять до кардинальних змін в локально-цивілізаційних утвореннях: одні з них швидше адаптуються до нових загальноцивілізаційних стандартів, інші чинять опір вторгненню цих стандартів у власний культурний простір. Етнокультурні спільноти, які мають спільні етнокультурні та релігійні корені, переживають процеси зближення, а ті, що суттєво різняться за цими ознаками, — перебувають на «лініях міжцивілізаційного розлому».

Аналізуючи етнокультурну складову сучасного етапу розгортання історичного процесу, видається актуальним, з одного боку, завдання уточнити зміст термінів «етнокультура», «етнокультурна цивілізація», «етнокультурний простір» відповідно

до сучасних реалій світового розвитку, а з другого — для повнішої характеристики трансформацій, яких зазнають локальні спільноти в умовах глобалізації, виявити специфіку їх взаємодії.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема етнокультурних процесів та цінностей посідає вагоме місце в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів. Зокрема, особливу увагу приділено концепціям класиків — Л. Гумільова, М. Данилевського, А. Тойнбі, О. Шпенглера, а також сучасних вітчизняних дослідників — С. Кримського, Ю. Павленка та інших. Дослідження Ю. Бромля, С. Арутюнова, А. Садохіна, С. Токарева стосовно теоретико-методологічних аспектів етнокультурних процесів, А. Кребера, К. Клакхона, Е. Амеліної, С. Арутюнова, П. Сорокіна, М. Чебоксарова стали теоретичним, евристичним підґрунтям статті.

Об'єктом дослідження виступає етнокультурний простір в контексті розгортання загальноцивілізаційних процесів.

Предметом дослідження є аналіз феноменів етнокультура, етнокультурна цивілізація в загальноцивілізаційному, соціокультурному та етнічному аспектах.

Метою статті визначимо здійснення філософсько-історичного аналізу концептів етнокультура, етнокультурна цивілізація, етнокультурний простір, що сприятиме дослідженню історичного поступу людства й встановленню місця і ролі етнокультурних утворень в сучасному соціокультурному просторі.

Сучасне суспільство перебуває у стадії складних соціокультурних трансформацій у зв'язку з масштабними глобалізаційними процесами, існуванням цивілізаційних загроз, що руйнують основи людського життя. Специфіка цих трансформацій обумовила формування нової культурної реальності, підвищення ролі етнокультурних чинників. А це, в свою чергу, є підставою для переосмислення людством своїх стосунків в рамках соціокультурного середовища та розробки стратегій подальшого розвитку. В цих умовах етнокультурні процеси набувають нового значення й колориту.

Людина все більше відчуває потребу в ідентифікації, етнічній адаптації у глобалізуючому соціумі, про що наголошувала Х. Арендт [1, 403-404]; усвідомлює приналежність одночасно до багатьох культурних співтовариств: етносу, нації, етнокультури, етнокультурній цивілізації. При тому етнічне й національне втрачають домінуючу роль й набувають «факультативного» характеру [10, 41].

Проблема місця і ролі етнокультурних цінностей в сучасну епоху залежить від багатьох чинників: і від здатності етносу знайти своє місце, й від уміння поєднувати традиції та інновації, зберігаючи при тому архетипові основи [13].

Розв'язання цієї проблеми впливає на функціонування як на соціокультурний простір як глобальність, так і на функціонування його окремих суб'єктів.

З огляду на вище зазначене нагальним постає питання щодо збереження національно-культурної ідентичності етнокультурних утворень, що дозволить окреслити їх істинну значимість та самобутність в контексті глобалізаційних процесів.

З метою більш ефективного обґрунтування сутності й змісту концептів «етнокультура» та «етнокультурна цивілізація» слід здійснити аналіз термінів «етнос», «етнічне». У 90-х рр. ХХ ст. в Україні виникла певна термінологічна плутаниця. Можемо говорити про складність дефінітивного вирішення цієї проблеми.

В залежності від аспекту дослідження й методологічного підходу в сучасній науці представлені різні теорії етносу: пасіонарна теорія етносу Л. Гумільова; дуалістична концепція етносу Ю. Бромлея; інформаційна концепція етносу М. Чебоксарова і С. Арутюнова; системно-статистична, чи компонентна теорія Г. Маркова і В. Піменова [17, 19].

Терміном «етнос» позначають плем'я, народ, групу людей, рід. У ХІХ ст. з появою етнографії термін «етнос» увійшов до наукової літератури в значенні «народ». В західній літературі термін «етнос» не отримав належної теоретичної розробки, хоча ним часто позначалася сукупність «людей, пов'язаних спільними звичаями» [9, 116-117]. Поступово термін почали застосовувати для позначення всіх форм етнічних спільнот.

«Етнос» постає «сталім колективом людей, який склався внаслідок природного розвитку на основі специфічних стереотипів свідомості й поведінки» [8, 69], «біосоціальною спільнотою, що формується й розвивається об'єктивно протягом історії й здатна до стійкого багатовікового існування за рахунок самовідтворення» [9, 116-117], системно організованою цілісністю [7, 88]. Ю. Бромлей називає етносом історично сформо-

вану на певній території міжпоколінну сукупність людей, яка усвідомлює свою єдність і має спільні риси в культурі, мові, психіці, усвідомлює свою внутрішню єдність та відмінність від інших спільнот [3, 20].

Виходячи з цього, можна виокремити головні ідентифікаційні ознаки етносу. По-перше, це — спільний антропологічний тип як обов'язкова передумова виникнення та формування етносу. По-друге, це — психологічні особливості, що проявляються в наявності етнічного (національного) характеру як сукупності складних індивідуальних і колективних психічних процесів і механізмів; в етнічній свідомості (самосвідомість), яка забезпечує поділ і протиставлення «своїх» та «чужих» за принципом «ми» не такі, як «вони», а також засвідчує, що члени етнічної спільноти розуміють (усвідомлюють) свою приналежність до неї. По-третє, це — спільність етнокультурних характеристик (мова, релігія, традиції, обряди, звичаї, норми поведінки, фольклор). По-четверте, це — спільність самоназви. По-п'яте, це — єдність території як необхідної передумови виникнення етносу, етногенезу, що забезпечує і його фізичне відтворення, і цілісне формування унікальних етнокультурних, етнопсихологічних рис.

Однак сталість і стабільність територіальних кордонів та інші пов'язані з цим обставини не є обов'язковими на більш пізніх етапах існування етносу, який може виникнути в одному регіоні, а згодом переміститися на іншу територію. Втрата вже сформованим (зрілим) етносом своєї етнічної території не призводить до його розпаду, якщо він володіє потужними захисними засобами й механізмами.

Дослідники М. Шаваєва і Ф. Ефендієв виділяють наступні етноутворюючі чинники: кровно-родинна єдність походження від спільного предка; стійка міжпоколінна наступність; єдність території; єдність мови; спільність історичної долі; спільність культури й традицій; спільна самосвідомість (етнічна ідентифікація) [17, 19-20].

Термін «етнічне», за В. Парето, є «одним із найбільш туманних, що відомі в соціології». Дискусії навколо розуміння цього терміну посилилися на початку 70-х ХХ ст., головним чином, під впливом розпаду колоніальної системи та загострення міжетнічних стосунків як у новоутворених, так і в розвинутих індустріальних країнах. Це виразно проявляється в етнологічних студіях пострадянських країн, де він вживається переважно як синонімічний категоріям «етнічність» і «етнос» [8, 47].

Отже, розуміння «етнічності» як символічного критерію необхідне для виокремлення певних груп у поліетнічній суспільній структурі, виявлення

комплексу специфічних рис, що є важливими для соціальної стратифікації суспільства.

«Етнічність» як суспільний феномен виступає одним із обов'язкових, системоутворюючих факторів, що включає етнокультурні особливості: мови, матеріальну та духовну культури, обряди і звичаї. Включеність «етнічного» в національне буття дозволяє останньому й соціуму в цілому зберігати свою самобутність. «Етнічність» завжди передбачає ідентифікацію між різними етнічними групами за принципом «ми» — «вони», а також самоідентифікацію всередині етнічної спільноти.

У західній, передусім американській, соціології термін «етнічність» найчастіше застосовується для характеристики етнічних меншин і діаспорних груп. Так, етнічним вважають те, що стосується соціальної групи всередині соціальної та культурної системи або особливості релігійної, расової, національної або культурної групи [8, 47].

Етнічну культуру слід розуміти як соціокультурний феномен, який визначається територіальною спільністю, наявністю спільних культурних рис, самодостатніх для етносу з однорідною соціальною структурою, певною замкненістю і локалізованістю в певному просторі, тоді як національна культура характеризується потужністю, поширенням через системи комунікації. Порівнюючи етно- і національну культуру, В. Кремень наголошував на тому, що відмінності між ними — як водорозділ між «культурами» і «культурою». Національна культура — необхідна умова набуття етнічною спільнотою національної консолідації [5, 44].

Етнокультура визначена Ф. Ефендієвим як система життєдіяльності людей, яка синтезує всі елементи етносу, який розвивається (від соціально-економічних до духовно-етичних цінностей) [18, 155]. В дослідженні М. Шаваєвої, Ф. Ефендієва етнокультура представлена як багатофункціональна система. Структурними елементами, що беруть участь в її утворенні, є: мова, територія, національна самосвідомість, етнічна ідентичність, етнічна психологія, стійка міжпоколінна наступність, традиції, звичаї, норми, цінності. Етнос виділяється одночасно як об'єкт, суб'єкт й носій своєї етнокультури [17, 147-148]. Етнокультуру можемо розглядати і як сукупність притаманних етносу способів оволодіння умовами свого існування, спрямованих на збереження етносу і відтворення умов його життєдіяльності.

У сучасну епоху більшість етносів для свого існування і відтворення не обмежуються лише етнічними, традиційними способами життєдіяльності, що склалися в умовах певної етнокультури [14]. Це життя стає інтегрованим з усіма трансформаціями сучасної цивілізації. Із замкненої,

локальної етнокультура перетворюється на відкрити, в якій зростає вплив інтеграційних елементів, що функціонують згідно темпоритму глобалізаційних процесів. В цих умовах етноси починають опановувати нові традиції і сфери життя.

Значну небезпеку у цих процесах представляють трансформації самої етнокультури, утрата системоутворюючого чинника [14].

Необхідно провести чітке розмежування категорій «етнічна культура» та «етнокультурна цивілізація». Етнокультурна цивілізація позначається як складна динамічна поліетнічна соціокультурна система, носіями якої є етнічні спільноти, етнонаціональні утворення, локальні культури й цивілізації. Вона відображає сутність сучасного стану загальноцивілізаційних процесів. Етнокультурним цивілізаціям не слід «приписувати» наявність єдиної чіткої соціально-політичної орієнтації — як самобутні вони не підлягають уніфікації. Пропонуємо розуміти їх в якості способу ідентифікації людства в контексті багатовимірності соціокультурного простору. О. Чебан наголошує на тому, що «етнокультурне» виступає універсальною властивістю об'єктів етнічної реальності, яка виконує важливу етнодиференціюючу та етноінтегруючу функції, оскільки дає можливість зберігати в свідомості соціуму унікальність кожного етносу [16].

Етнокультурна цивілізація виступає культурною спільнотою людей, які мають певний соціальний (етнічний) генотип і виступають носіями різних етнокультурних основ, але при цьому складають певну цілісність. Вона формується внаслідок великих об'єднань людства, що зумовлені обміном технологій, інформаційними й ціннісними взаємозв'язками.

Враховуючи ментальні особливості, слід звернути особливу увагу на специфіку національного характеру різних типів етносів. Критеріями ментальних особливостей і національної ідентичності етносів виступають мова, культура, спосіб життя, особливості поведінки, спільність звичаїв і традицій. У формуванні етнокультурної цивілізації та її національно-культурної ідентичності беруть участь суспільно-історичні, національно-культурні, географічні, релігійні особливості кожного етносу.

Ю. Пахомов наголошує на своєрідному цивілізаційному ренесансі, що намітився після розвалу колоніальної системи. Проявом того були активні етноцивілізаційні процеси — зокрема, піднесення нових, незахідних світів, розвиток яких обумовлений сучасними глобалізаційними процесами [15, 8].

Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко виявили синтезуючу роль етносу, що репрезентований у якості природного, духовного, діяльного, предметного і соціального начал.

При цьому людина як культурна істота «приходить до себе» через перетворення природного і духовного середовища, а також себе самої як істоти, що розвивається, зростає, прогресує (окультурюється) в історії [4, 57].

Основною причиною появи й затвердження етнокультурних цивілізацій у соціокультурному просторі є процес усвідомлення етносами власної самоцінності, самоідентифікації, свободи вибору історичного майбутнього. Ця свобода є можливою лише через сприйняття ними цінностей і традицій інших народів. Кожна етнокультурна цивілізація протягом історії створює за допомогою особливої культурної традиції свій «простір» і «час». Лише в особливому історичному просторово-часовому континуумі є можливою трансляція сукупного людського досвіду. Найважливішим завданням етнокультурної спільноти є збереження самототожності. І якщо самототожність у просторі забезпечується рівністю членів спільноти й незмінністю просторових зв'язків між ними, то самототожність зберігається.

Слід зазначити, що в основі еволюції етнокультурних цивілізацій закладено боротьбу за існування різних культурних начал. Однак у боротьбу вступають не індивідуальні організми, етнічні групи чи етноси, а культурні форми, що випробовують себе на міцність.

Етносам притаманні психологічні особливості, що включають менталітет й своєрідні риси характеру. Кожен етнос виступає моральним представником своєї культури, тому й затверджується в соціальному світі відповідним чином. Зміни в ціннісних орієнтаціях є сутнісними характеристиками будь-якої періодизації історії. Етнокультурна цивілізація в цих умовах пропонує найбільш універсальну («надлокальну») систему цінностей. Іноді вони проявляються через діалектичну взаємодію світових релігій (прикладом є Індія, де гармонійно співіснують конфуціанство, буддизм, іслам і християнство), іноді через сформовану систему наук, філософію (країни Західної Європи, арабського світу).

Можемо виокремити в сьогоденному світі наступні етнокультурні цивілізації: західну, яка включає країни Західної Європи, Північної Америки, що акумулювали досягнення античної культури, яка заснована значною мірою на католицизмі; російську (євразійську), яка включає всі етнічні спільноти у складі Російської Федерації та ряд країн СНД), й орієнтована на православ'я, арабську, індійську, китайську, японську.

Сучасний світ, де розгортаються складні загальноцивілізаційні процеси, постає всепланетарним континуумом різноманітних культур і цивілізацій, що постійно конкурують і взаємодіють між

собою. Це означає, що етнонаціональний вибір особистості відбувається в складних історичних умовах, адже до сьогоденного моменту не завершилося формування значної кількості національних утворень. Тому «національні культури» й «етнокультурні цивілізації» вимушені протистояти обмеженості й іноді ксенофобії етнічних культур.

Етнокультурні цивілізації є логічними системами реальних цінностей і можуть вибудовуватися в будь-якій (не обов'язково хронологічній) послідовності. Такі моделі цивілізаційного устрою є структурованим цілим, що вимагає як стадіального, так і полілінійного бачення; їх слід розглядати у синхронії та в діахронії як процес, що вирізняється видозміною тих чи інших елементів цього цілого: як плинний історичний досвід. Модель етнокультурної цивілізації є системою взаємних відношень усіх шарів історичного процесу певного часу та простору. Ця система утворює неподільну цілісність етносів як певної структури, що наочно й чуттєво-предметно виражає їх матеріальну й духовну спадщину, виступаючи засадничим методом відтворення всіх етапів історичного розвитку — як у теоретичному протистоянні, так і в послідовно-історичному розвитку. Щоб уникнути нівелювання її значення, слід розглядати етнокультурну цивілізацію не з боку етнології, географії, соціології, а з боку соціальної філософії й культурології.

Проблему культурних цінностей, що лежать в основі етнокультурних цивілізацій порушив і С. Переслегін, який вказав на наявність чотирьох цивілізацій: європейської (серед основних цінностей якої є свобода, індивідуалізм, пріоритет на раціональне і матеріальне); цивілізацій Сходу, зокрема Китаю й Індії (протилежних європейській, орієнтованих на нематеріальне, ірраціональне); ісламської (раціональної і матеріалістично прямої); російської [11, 58].

Отже, в основі «етнокультурної цивілізації» закладено ідею гармонійної організації співбуття різноманітних етносів, які б споглядали світ не «ззовні», а «зсередини», і які б існували на основі взаєморозуміння, з одного боку, й на основі самообмеження як вияву почуття гармонії, з іншого боку. Їх яскравою рисою є полікультурність, адже людство все виразніше починає жити в багатоплярному цивілізаційному світі. «Полікультурність» перетворюється на системоутворюючий принцип всіх глобальних складових людства.

Етнокультурні цивілізації як полікультурні утворення виробили соціальні системи і норми спільної життєдіяльності етнічних утворень, локальних цивілізацій. Так виникає унікальна модель вирішення соціально-економічних проблем на основі кооперації, тісного культурного діалогу. В процесі побудови інтеркультурного діалогу

в рамках кожного з його учасників (локальних цивілізацій) формуються структури і механізми, що дозволяють розширювати контакти з іншими культурами; в цьому ж контексті виникають передумови для побудови загального базису кроскультурної взаємодії. Чим більше дані суб'єкти задіяні в процесах інтеркультурної комунікації, тим вище стає їх здатність до діалогу. Зазначимо, що у цього процесу є й зворотна сторона, адже такий діалог вимагає від його учасників динамічності, гнучкості, що може ускладнити самоідентифікацію людини.

У широкому морфологічному й культурно-історичному значенні, можна говорити про універсальність етнокультурних цивілізацій. Хоча не всі культури перебувають на одній стадії розвитку всередині етнокультурної цивілізації й не мають спільних ознак й однакового набору цінностей. Культурне розмаїття є можливим, якщо воно постулює рівноправ'я для всіх рівнів культурного розвитку й культурних типів. Лише завдяки історії можна виявити їх архетипні форми. Форми культури (хоч би за якими принципами вони конструювалися) не змінюють одна одну всередині етнокультурної цивілізації, а співіснують, і зміст кожної з форм змінюється від періоду до періоду.

Етнокультурна цивілізація, з одного боку, у знятому вигляді містить в собі цінності споріднених етнічних культур, а з другого боку, у діалектико-суперечливій взаємодії з іншими подібними утвореннями виступає рушійною силою саморозгортання загальноцивілізаційного процесу.

У сучасному науковому дискурсі активно використовується термін «етнокультурний простір», однак без належного обґрунтування.

Етнокультурним простором вважається спільний етнокультурний ґрунт для розвитку етнічних культур, умови розвитку етнічних і національно-культурних співтовариств, етнокультур. Етнокультурний простір, з однієї сторони, є необхідною умовою для етнокультурних утворень, а з іншої сторони — відтворює їх. У цьому просторі етноси, етнокультури розвиваються у тісній взаємодії, утворюючи при тому своєрідну етнокультурну матрицю соціокультурного простору.

Соціокультурний простір розглядається як «важливий аспект формування моделі світу, що має такі характеристики, як протяжність, структурність, співіснування та взаємодія, координація елементів культури» В ньому окреслені культурні центри і периферії, столиці й провінції, перебувають і взаємодіють різні культурні традиції, культурні смисли, цінності та інновації [2, 23-24]. М. Кастельс для позначення тенденцій трансформації соціокультурного простору використовує термін «надсучасність» [12]. С. Кримський та Ю. Павленко наголошують на ролі етнокультурних

тенденцій, що проявляються в сучасному соціокультурному просторі. Підкреслюючи при тому, що у ході відповідного етноконсолідуючого процесу формується спільна самосвідомість та самоназва, мова, попри діалектні модифікації, звичаї, традиції тощо — з чого визначається належність людини до відповідної етнонаціональної спільноти. Це відбувається у межах відповідного соціального організму, що формується. Так створений на ґрунті здебільшого споріднених етнічних груп соціальний організм перетворюється на етносоціальний — з виразною етнокультурною специфікою [6, 169].

Світовий етнокультурний простір характеризується значним розмаїттям і незведеність до єдиної моделі розвитку, навіть в умовах активізації глобалізаційних процесів. Практично всі елементи, що складають етнокультурний простір, самі по собі багатоаспектні.

Зміст етнокультурного простору розкривається в особливостях розподілу народів на території планети і формування у них політичних, соціальних, економічних, духовних систем у ході культурної взаємодії упродовж історії їх існування. Єдиний етнокультурний простір може бути фактором як об'єднання на одному географічному «полі» різних етносів, етнокультур, національних культур (США, Російська Федерація, Індія тощо), так і прояву відцентрових тенденцій (розпад СРСР, СФРЮ, ЧССР тощо). Етнокультурний простір, таким чином, може мати як об'єднуючу, так й дезінтегруючу спрямованість [2, 34].

Епоха кінця ХХ-ХХІ століття стала часом становлення нового етнокультурного простору. Це пов'язано з інтеграційними і глобалізаційними процесами, специфікою організації економічних процесів, виходом на світову арену таких держав, як КНР, Індія тощо. Ступінь включеності у взаємодію етнокультурних просторів може бути як великою (країни ЄС), так і незначною [2, 38-39].

Сучасні умови життя висувують серйозні вимоги до функціонування механізмів абсорбції етнокультурної ідентичності, за допомогою якого індивід, етнос, етнокультура адаптуються до сучасного світу. Міжетнічна напруженість, як правило, обумовлена нездатністю, у силу різних обставин, виробити необхідну соціальну мобільність [13]. Задача полягає у збереженні балансу інтересів етнічних і національних утворень у складі етнокультурної цивілізації у соціокультурному просторі. При тому етнокультурна цивілізація може виступати в якості ідеальної моделі чи розумової конструкції, подібно до «ідеальних типів культури» М. Вебера, що одночасно співвідносяться з реальністю й дистанціюються від неї.

Література

1. Арентд Х. Истоки тоталитаризма / Х. Арентд [пер. с англ. И.В. Борисовой и др.]; под. ред. М.С. Ковалевой, Д.М. Носова. — М. : ЦентрКом, 1996. — 672 с.
2. Бенин В. Мифы и реальность этнокультурного пространства [Текст] / В.Л. Бенин, Т.З. Уразметов. — Уфа : Изд-во БГПУ, 2010. — 118 с.
3. Бромлей Ю. К вопросу о выделении этносов среди других человеческих общностей / Ю.В. Бромлей // Этнос и политика : хрестоматия [авт.-сост. А.А. Прусаускас]. — М. : УРАО, 2000. — 250 с.
4. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. — [2-е вид.]. — К. : Знання України, 2005. — 580 с.
5. Кремень В. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В.Г. Кремень. — К. : Грамота, 2007. — 576 с.
6. Кримський С. Цивілізаційний розвиток людства / С.Б. Кримський, Ю.В. Павленко. — К. : «Фенікс», 2007. — 316 с.
7. Ларченко С. Межкультурные взаимодействия в историческом процессе / С.Г. Ларченко, С.Н. Еремин. — Новосибирск : Наука. Сиб. отд., 1991. — 174 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; [редкол.: Ю.І. Римаренко та ін.]. — К. : Довіра : Генеза, 1996. — 942 с.
9. Малий етнополітичний словник / [авт.-уклад. О.В. Антонов, В.І. Волобуєв, М.Ф. Головатий та ін.] — К. : МАУП, 2005. — 288 с.
10. Одегова О. Многоликость персональной и этнокультурной идентичности в условиях глобализации культуры / О.В. Одегова // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение, 2011. — № 3. — С. 41-46.
11. Переслегин С. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / С.Б. Переслегин. — М. : АСТ. СПб. : TerraFantastika, 2005. — 619 с.
12. Castels M. Information Tehnology, Globalization and Social Development / M. Castels // UNRISD Discussion Paper. — № 114. — 1999. — 8 p.
13. Узлов Ю. Этнокультура и ее трансформация в современном мире / Ю.А. Узлов // Научно-образовательный информационный ресурс. — Режим доступа: <http://www.teogia-practica.ru/-1-2009/culture/uzlov.pdf>
14. Узлов Ю. Этнокультура как многофункциональная система информационного общества / Ю.А. Узлов // Научно-образовательный информационный ресурс. — Режим доступа: <http://www.world.com.ua/.../22031-214-010>.
15. Цивилизационная структура современного мира. Кн. 1. Мусульманско-африканская и индийско-южноазиатская цивилизации / [под ред. Ю.Н. Пахомова, Ю.В. Павленко]. — К. : Наукова думка, 2008. — 544 с.
16. Чебан О. Етнокультурне у свідомості поліетнічного соціуму (на матеріалах Придунав'я) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О.М. Чебан. — Одеса, 2003. — 17 с.
17. Шаваева М. Этнокультура как многофункциональная система взаимодействия / М.О. Шаваева, Ф.С. Эфендиев. — Нальчик, 2005. — 156 с.
18. Эфендиев Ф. Этнокультура и национальное самосознание / Ф.С. Эфендиев. — Нальчик: «Эль-фа», 1999. — 329 с.

Харченко С.П. Этнокультура и этнокультурная цивилизация: философско-исторический контекст. — Статья.

Аннотация. В статье на основе философско-исторического анализа исследуется специфика категорий этнокультура, этнокультурная цивилизация, этнокультурное пространство. Рассматриваются особенности этнокультурных процессов в культурно-историческом развитии человечества.

Ключевые слова: этнокультура, этнокультурная цивилизация, этнокультурное пространство.

Kharchenko S.P. Ethnic culture and ethnocultural civilization: philosophical and historical context. — Article.

Summary. On the basis of philosophical and historical analysis the specifics of categories ethnic culture, ethno-cultural civilization and ethno-cultural space is examined. The features of ethno-cultural processes in the cultural and historical development of mankind are illustrated.

Keywords: ethnic culture, ethno-cultural civilization, ethno-cultural space.